

Hazırlayan: Uz. Dr. Haluk Çağlayaner

Geçen sayımızda yer alan “Aile Dinamikleri” yazısı ile aynı sayıda tanıttığımız
 “Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Aileye Yaklaşım” kitabı ile birlikte değerlendirilmesini
 yararlı bulduğumuz “Türkiye’de Ailenin Psikolojik Örutüleri”
 kitabını bu sayımızda ele alıyoruz.

Türkiye’de Ailelerin Psikolojik Örutüleri

Doç. Dr. Aydın Gülerce
 1996, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
 x+55 s.

“... Aileler (...) aynı sonuca farklı yollardan (...) gidebilirler. (...) Farklı eğitim(e), (farklı) ekonomik, kültürel, psikolojik donanımlara sahip iki ailenin “bireylerine destek olma, sahip çıkma” hedefleri ortak, ancak buna ulaşma biçimleri son derece değişik olabilir. İşte bu nedenle de, aileye yapılacak müdahale ve önerilerin, aile dokusunu yanına almadığı, hedef aile kültürüne içselleştirilmediği sürece, istenen sonuca (hiç değilse uzun vadede) götürmesi mümkün değildir (...)” (s.18).

Kitap, Gülerce’nin 600 aile üzerinde normlarını oluşturduğu özgün psikolojik değerlendirme tekniği “Aile Yapısını Değerlendirme Aracı” (AYDA) ile elde ettiği sonuçların ilk yorumunu veriyor, toplanan verilerin daha ayrıntılı analizleri yazar tarafından başka yazılarda yapılacak (s.3).

Gülerce, aileyi toplumdan görece özerk bir birim olarak ele alarak “dönüşümsel aile modeli” (DAM) matrisinde değerlendiriyor. DAM ailenin yapısı/sistemik değişkenlerini üçü doğrusal (iletişim, yetkinlik, ve duygusal bağlam), ikisi döngüsel (yönetim ve birlik) beş eksenle ele alıyor (s.36-37).

AYDA aileyi bu beş eksenin yanı sıra birey, evlilik, aile, gelişki, doyum ve direnç göstergeleri açısından da inceliyor (s.49). Gülerce elde edilen sonuçlardan hareketle varsayımsal bir “Ortalama Türk ailesi” (OTA) belirlemiştir (s.108). Bu aile kendini (muhtemelen) olduğundan daha yetkin algılıyor (s.110), aile üyelerinin bazı psikolojik gereksinimleri yeterince karşılanmıyor (s.111), anneler aileleri/aile üyeleri hakkında yeterince içgörü sahibi ve işbirlikçi (s.114). Bu sonuç ailelerin psikolojik sorunları için ilk yardım isteyenlerin genellikle anneler olmasıyla da çakışıyor.

Gülerce’ye göre OTA’yı Batılı çekirdek aileden ayıran ilk çarpıcı özellik bir ana-baba alt sisteminin bulunmaması; oysa modern toplumların çekirdek ailesinde, anne ve babanın aile “içinde” çocuklardan, “dışında” ise diyalim kayınlardan, farklı kılan bir alt sistem mevcuttur (örneğin, Minuchin 1974). OTA’da ise anne ve baba tek başlarına, yani birey alt sistemleri olarak durmaktadır (s.115).

OTA’da (Batıdan farklı olarak) yakınlık ifadesi olarak açık ve doğrudan mesajlar pek kullanılmaz, kendini açma ve sözel anlatıma sık rastlanmaz. Oysa, aile içinde konuşmanın çocuklukta özendirilmediği (Öztürk, 1969), sonra okul ve diğer kurumlarda sessizliğin ödüllendirildiği bir toplumda iletişim kültürü bireyleşmeye ağırlık veren Batı toplumlarından farklı gelişmiştir. Bu nedenle de yadrganmamaktadır. Doyumsuzluk duyulmasının bir diğer nedeni ise benzer işlevlerin, örneğin Batı’nın sevgi sözcükleri, doğrudan istek anlatımları vb. yerine, sembolik ve kültür içinde kodlanmış, imalı veya sessiz mesajlarla görülmesidir (s122).

Sonuç olarak OTA’nın birliği “ayrışmış” bireylerin psikolojik dayanışmasının değil, (belki dış gerçekliğe, topluma, hatta birbirlerine karşı) bir savunma faktörünü ürün gibi durmaktadır. OTA’nın dış sosyal sistemle olan sınırları oldukça geçirendir. Bu OTA’yı psikolojik anlamda yekvücut (symbiotic) bir ünite yapmadığı gibi, onu topluluk veya toplumun bir uzantısı kılar. Bir başka deyişle OTA, tipik bir Batılı çekirdek aile gibi toplumdan ayrılmamıştır. Dahası, dışarı ile olan gevşek sınırlar çatırdayan aile kurumunu değil, henüz olunlaşmamış bir üniteyi anlatmalıdır (s.124).

Sonuç Değerlendirme bölümü ise şa ptamalara yer veriyor: “... Yüksek- teknoloji toplumlarında çatırdadığından endişe edilen çekirdek aile modeli Türkiye’de psikolojik işlevleri açısından henüz oluşmaktadır. (...) Akrabalık ve arkadaşlık ilişkileri aileye son derece güçlü rakiplerdir. Aile üyelerinin bu kurumlarda da karşılanmayan (ve şimdi evrenselliğini tartışamayacağımız cinsellik ve saldırganlık gibi) gereksinimleri bastırılmakta ve/veya başka biçimler almaktadır. Aynı şekilde, aile içindeki farklı otorite(ler) ile ilişkiler çatışmaların açıkça yaşanıp yeterince çözümlenmesine olanak sağlamadığından okul, iş yeri ve devlet gibi başka kurumlara taşınarak oralarda geliştirilmeye çalışılmaktadır (...).

OTA’da doğrudan yerine dolaylı, sözel yerine sözsüz mesajlara daha çok ağırlık verilmesi, ailenin duygusal bağlarını pekiştirmekle birlikte, bu bağın gerçek etkileşimlerden çok fantazilerde oluştuğu beklenmelidir. Öte yandan “ekonomik” kodlanmış ve zengin anlamlarla yüklenmiş mesajların doğru açıklanması daha zordur. Ortak aile kültürünün zayıflaması oranında risk artar (s.134).

(OTA’da) üyeler psikolojik yönden ayrışmadan (bireyleşmeden), yani ham, güvensiz ve hazırlıksız olarak “ayrık” bırakılmaktadır. Bunun bilişsel karşılığı da (bencilik veya bireycilik değil) ben merkezlik olduğu için, üyelerin (...) ailenin ötesine geçip bilişsel (cognitive) ufuklarını genişletmelerine engel olur. (Bunun) anlamı, toplumsal zeka, politik içgörü, örgütsel ilişkiler becerisi, soyut düşünme alışkanlığı, uzun menzilli vizyon, vb. geliştirme fırsatlarını yakalayamamaktır. Özetle, OTA’nın iletişim örütüleri, insan ilişkilerinde derinlik ve mesafe ayarlama deneyimleri kazandırmadığı için üyelerini bu konulara oldukça hassas bırakıyor görünüyor. Üstelik zengin bireysel ve toplumsal kültürü ya fantaziyeye ya da başka kurumlara kapırmamacasına (...).

Burada önemle vurgulamak istediğim bir başka kurumsal nokta, bireyleşme ile bireyselleşme kavramlarının karıştırılmaması gereğidir. Ne tür bir toplumda (ister “bireyci”, ister “toplulukçu”) olunursa olsun, psikolojik özerklik kavramı bireyleşme için zorunludur. Sıklıkla yapılan ve son derece önemli doğurguları olan bir hata, psikoloji kuramlarını yorumlarken psikolojik özerklik ile bireyci ideolojiyi ayrışmaz bir ikili olarak almaktır (bkz. Gülerce, 1991b).

(...) OTA ile Türk toplumunun dış ve iç sınırları arasında paralellikler kurmak mümkündür; içerdeki “yakın” çeşitliliğe etken olarak kapalı ve duyarsız, dışardaki “uzak” çeşitliliğe edilgen biçimde açık (s.137).

OTA’nın büyüebilmesi ve güçlenebilmesi için onun sadece bilgi (information) mesajları ile beslenen bir toplumsallaştırma sistemi olduğunu düşünmek yanlış olur. Geçirgen zarlardan toplumdaki her türlü ekonomik, sosyal, kültürel, ideolojik, çevresel, eğitim ve sağlıkla ilgili sorunların da geçtiği özellikle göz önünde tutulmalıdır. İçeriden dışarıya ise, belki gurur, mahremiyet gibi kültürel ve savunuculuk gibi psikolojik özellikler ile kolay kolay açılmamakta, yardım aranmamaktadır.

O halde OTA’yı korumak, önce sağlık, eğitim, çevre gibi toplumsal sorunların kontrol altına alınmasını ve topluluk, mahalle vb. başka ara düzeylerdeki koruyucu ve destekleyici kurumlar ile ailenin önüne bir set kurarak işlev ve sorumlulukların azaltılmasını zorunlu kılar. Sonra aile içindeki bireylerin yaratıcı enerjilerinin fantazi yerine toplum için verimli üretime dönüştürmek üzere mevcut yapılar yenilenmeli veya yeni yapılar oluşturulmalıdır.

Kısacası, daha gerçekçi ve uygun toplumsal beklentiler, sorumluluklar ve destekler, OTA üyelerinin mekan zaman, para, sağlık, eğlence, eğitim vb. kaynaklarını da arttıracaktır” (s.138).